

A bírói függetlenség intézményes garanciái

(kutatási projekindító felszólalás)

Azt hittük, hogy tudjuk, mit jelent a bíró és a bíróságok függetlensége. A természettudományos pozitivizmus módszertanát átvéve a XIX. századi jogdogmatika alapkategóriaként használta, és rövid, pontos meghatározásokat adott a tartalmát illetően. Ha megnézzük a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi törvénycikket, még valódi, tiszta jogi szöveget találunk. Mindenekelőtt azt látjuk, hogy nincsenek megkérdőjelezhető definíciók a rendelkezései között, azok előírásokat és tilalmakat tartalmaznak. Azokat az előírásokat és tilalmakat, amelyek együttesen kiadják a bírói függetlenség tartalmát. Jellemző, hogy maga a függetlenség fogalom mindössze egyszer jelenik meg, a 8. §-ban, mégpedig a „bírói hivatal függetlenségével össze nem” férő egyéb foglalkozások tilalmára vonatkozóan.

Aztán jött a pozitivizmust felváltó posztmodern dekonstrukció, és kiderült, hogy mégsem tudjuk, mi is az a bírói függetlenség. A fogalmi biztonság sziklája elporladt és homokként folyt ki kezeink közül. Ennek megfelelően egyre több szövegben jelent meg, egyre többféle tartalommal, és egyre több vitával.

Az első lépés a függetlenség bírónak szóló és minden más hatalmasságnak szóló kettős parancsa – a bíró legyen független, mert a törvény ezt írja elő, és mindenki tartsa tiszteletben a bíró függetlenségét, megint csak, mert a törvény ezt írja elő – alapjogi formában megkettőződött. Az intézményi (szervezeti) jelző alapjogi követelményként is megjelent. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 10. cikke szerint mindenkinek egyenlő joga van ahhoz, hogy jogairól, kötelességeiről vagy az ellene emelt vádról független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson döntsön. Ezt ismételte meg az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke, igaz, ez már a bíróság törvény általi létrehozását is előírta. Aztán megtaláljuk ugyanezt az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikkében és számtalan ország alkotmányában, köztük Magyarország Alaptörvényének XXVIII. cikk (1) bekezdésében.

A következő lépés azt volt, amikor bíróságok, így különösen az Emberi Jogok Európai Bírósága, az Alkotmánybíróságok, a rendes bíróságok legvégül az Európai Unió Bírósága elkezdtek értelmezni a tisztességes eljáráshoz való jogot. Igaz, mindeközben a bíróságok függetlenségét

még nem nagyon kezdték ki az eltérő értelmezések. A törvény általi létrehozás és a függetlenség garantálása elegendőnek bizonyult.

Aztán az elmúlt bő évtizedben elkezdődött a bizonytalanság korszaka. Bármiféle jogszabályi alap nélkül feltűnt a bírói tanácsokra bízott igazgatás igénye a miniszteri igazgatás helyett. Ezáltal pedig az ítélkezési függetlenség háttérbe szorult, és az elsődleges kérdés az igazgatási függetlenség lett. Persze nem általánosan, mert a Velencei Bizottság a maga által kialakított elvárásrendszer tekintetében különbséget tett a régi és az úgynevezett új demokráciák között, a tanácsi igazgatás követelményét csak az utóbbiaktól követelve meg. Aztán a tanácsi igazgatás kötelező körébe vonta a bírák fegyelmi ügyeit, majd az előmenetelüket, sőt, a bírák kinevezését is. A tapasztalatok egyértelműek: átpolitizált és korporatív rendszer jött létre, mégis mára ez a kordivat.

Innen már csak egy lépés hiányzott, és az elmúlt években kitört a „bírói trónok harca”. A nemzeti és nemzetek feletti nagybíróságok elkezdtek kétségbe vonni egymás kompetenciáját majd függetlenségét is. Az a helyzet állt elő, amely visszarántotta a bíróságokat a hatalmi vetélkedésbe: akié a bíróság, azé a jog. Akié a jog, azé a hatalom. Nem véletlen, hogy töretlen a harc a bíróságok fölötti befolyás megszerzésért. A harc hívószava pedig röviden: a jogállamiság.

Egy ilyen helyzetben a Kúria sem tehet mást, minthogy megpróbálja megvizsgálni a saját függetlenségének fundamentumát. Története során a magyar állam jogállam volt, az csak az idegen megszállások és az idegenből fenntartott diktatúrák alatt szenvedett sérelmet. A jog és az igazság uralma a magyar államfelfogás alapja a kezdetektől. A kulcs egy különös számsor: 800, 530, 300, 160, 10. Egy-két év eltéréssel ilyen évtizedes, évszázados jogi forrásokon alapul a magyar bírói függetlenség. Az 1222-ben kiadott Aranybullán, amely formális ítélkező helyként nevesítette a Kúriát és amely különbséget tett a bíró hivatala és személye között, a bíró csak a ráruházott hivatal birtokában gyakorolhatta bírói hatalmát, nem személyes előjogként. Mátyás 1492. évi X. törvénycikkén, amely úgy rendelkezett, hogy *“sem a bírói hatalom kútfeje, a király, sem pedig az ország nagyjai nem kényszeríthetik a bírakat arra, hogy a szokásos és törvényes jog ellen ítéljenek”*. Az 1723. évi XXV. törvénycikken, amely letelepítette a Kúriát, elrendelve az állandó bíróságként működést. Az Országbírói Értekezlet által kiadott 1861. évi Ideiglenes Törvénykezési Szabályokon, amelyek folytán Magyarország visszakapta saját jogát és saját bíróságait. Végül pedig az Alaptörvényen, amely a magyar jogállamot visszakapcsolta történeti alkotmányunk vívmányainak megszakadt sorába.

Ezen alapul Magyarországon a bírói függetlenség. Erre, és a függetlenség áthághatatlan korlátaira kell figyelni a jövőben. Arra, hogy a bírák nem dönthetnek önkényesen és soha nem változtathatják meg a jogszabályokat, ideértve azt is, hogy nem ronthatják le a jogszabályok észszerű tartalmának érvényesülését. A függetlenség nem a bíróságokért önmagukért van, hanem a törvényhozó hatalom által hozott törvények érvényesítése (objektív oldal) és a törvényekben biztosított alanyi jogok megvédése (szubjektív oldal) érdekében. A függetlenség tehát alkotmányos célhoz kapcsolódik, nemcsak valamitől, hanem valami érdekében független az igazságszolgáltatás.

A Kúria tehát kiemelt figyelmet fordít a bírói függetlenség és az igazságszolgáltatás függetlensége elemeinek, tradícióinak, illetve kihívásainak kutatására. A Kúria Werbőczy István Országbíró Kutatóintézetének létrejötte is szorosan kapcsolódik a Kúria 2021-ben tervezett, EU Helyreállítási Alap magyarországi projektjéhez benyújtott, a bírói függetlenség kutatását célzó pályázatához.

Az igazságszolgáltatás függetlenségének komplex, történeti, társadalomtudományi, jogösszehasonlító vizsgálata c. kutatás célja egyfelől annak igazolása, hogy a bírói függetlenség, jóllehet nem mai kiforrott formájában, de már a korai századokban is követelményként létezett a magyar igazságszolgáltatásban, quasi elvárásként is megfogalmazódott a jogvitájukkal bírósághoz fordulók részéről, másfelől annak a több évszázados jogszabályi háttérnek a bemutatása, amely elvezet az Alaptörvényben rögzített rendelkezésekhez. Ennek egyik pillére a bírói függetlenség intézményes garanciái c. részkutatás, amely a mai napon kezdődik, és reményeink szerint még idén közre adhatjuk első eredményeit.

A részkutatás ezért a bírói függetlenség történeti alapjainak feltárása mellett a nemzetközi (európai) példák megismerése és összevetése mentén kíván választ keresni a jogállamisági viták során felmerült legrelevánsabb kérdésekre. A kutatás éppen ezért a bírói függetlenség egyéni és intézményi garanciái mellett az európai jogállamiság-felfogásokra, valamint a legfelsőbb bírói fórumok autonómiájára koncentrálna.